

Asia: VN/10928/2025

Hallituksen esitys laiksi kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin toteuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään:

Lausuntopyynnön diaarinumero: VN/10928/2025

Tietosuojavaltuutetun toimiston asiatus: TSV/5661/2025

Tietosuojavaltuutetun lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintoprosessin toteuttamisesta

Tietosuojavaltuutettu pitää myönteisenä, että luonnoksessa hallituksen esitykseksi on kiinnitetty runsaasti huomiota henkilötietojen suojaan. Alla on kuitenkin vielä muutamia täydentäviä huomioita.

Hallituksen esitysluonnoksessa ehdotetun 4 §:n mukaan ”Sihteeristö voi pyytää asiaa tuntevilta henkilöiltä tietoa kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneista oikeudenloukkauksista ja syrjinnästä, sekä käsitellä tätä tietoa kokonaiskuvan muodostamiseksi asiasta.” Tietosuojavaltuutettu katsoo, että ”asiaa tunteva henkilö” on terminä jokseenkin epätarkka. Mahdollisuuksien mukaan voisi olla hyvä täsmentää 4 §:n sanamuotoa siten, keiltä henkilöiltä ja millä tavoin kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintokomitean sihteeristö voi pyytää tietoa. Nykyisen muotoilun etuna on toisaalta nähtävissä se, ettei se ainakaan voi ennalta-arvaamattomin tavoin rajoittaa sihteeristön tiedonsaantimahdollisuuksia, mikä oletettavasti palvelee mahdollisimman kattavan kokonaiskuvan muodostamista oikeudenloukkauksista ja syrjinnästä. Säännöskohtaisissa perusteluissa on todettu, että ”tietoa on tarkoitus kerätä [aiempien kirjallisten aineistojen lisäksi] myös henkilöiltä, jotka ovat itse kokeneet tai todistaneet oikeudenloukkauksia tai syrjintää”. Tietoa voitaisiin kuitenkin kerätä ”myös muilta asiaa tuntevilta”. Ehdotettua 4 §:ää olisi suotavaa täsmentää esimerkiksi kirjoittamalla nämä auki myös varsinaiseen säädöstekstiin.

HE-luonnoksessa ehdotetun 6 §:n mukaan ”Sihteeristö toimii rekisterinpitäjänä siltä osin kun kyse on kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuneita oikeudenloukkauksia ja syrjintää koskevien tietojen käsittelystä sen tehtävien suorittamiseksi. Muilta osin sihteeristön tehtäviensä suorittamiseksi käsittelemien tietojen rekisterinpitäjänä toimii oikeusministeriö.” Koska sihteeristön on tarkoitus toimia oikeusministeriön yhteydessä ja olla hallinnollisesti osa sitä, tällainen työnjako lienee käytännössä toteutettavissa. Toteutuksessa tulee kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, etteivät sihteeristön itsenäisyys ja riippumattomuus vaarannu. HE-luonnoksen sivulla 6 haetaan myös vertailukohtaa valtioneuvoston kanslian yhteydessä toimivasta saamelaitosten totuus- ja sovintokomissiosta, joka on itsenäinen rekisterinpitäjä prosessin kuulemisten aineiston osalta. Myöskään nyt kyseessä olevassa lainsäädäntöehdotuksessa prosessin kuulemisten aineistoon ei kohdistuisi yhteisrekisterinpitäjyyttä. Tältä osin myös nyt ehdotettu sääntely vaikuttaisi riittävän yksiselitteiseltä. HE-luonnoksen sivulla 7 kerrotaan lisäksi, että ”oikeusministeriö on rekisterinpitäjä useiden sen yhteydessä toimivien viranomaisien, kuten lautakuntien ja neuvottelukuntien osalta. Oikeusministeriö ja valtioneuvoston kanslia ovat yhteisrekisterinpitäjiä, kun oikeusministeriö käsittelee henkilötietoja valtioneuvoston yhteisissä tietojärjestelmissä.” Tämän työnjaon oikeudellinen perusta on avattu HE-luonnoksen sivuilla 7–8 eikä tietosuoja-valtuutetulla ole siitä lausuttavaa.

HE-luonnoksen sivulla 7 on arvioitu aineiston, jota kuurojen ja viittomakielisten totuus- ja sovintokomitean sihteeristö kerää, olevan ”valtaosin sellaista, että se sisältää erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvaa tietoa, erityisesti tietoja henkilön kuuroudesta [-]”. Täyttää varmuutta tästä ei toki ole etukäteen mahdollista saada, mutta siihen nähden, että pelkkä tieto kuuroudesta tai kuulovammasta lukeutuu yleisen tietosuoja-asetuksen 9 artiklan 1 kohdan mukaisesti erityisiin henkilötietoryhmiin, ehdotuksessa esitetty ennakoarvio lienee oikea.

Yleisen tietosuoja-asetuksen 9 artiklan lähtökohtahan on, että artiklan 1 kohdassa lueteltujen henkilötietojen käsittely on kiellettyä. Kuitenkin 9 artiklan 2 kohdan a–j alakohdissa on lueteltu useita tilanteita, joissa 9 artiklan 1 kohtaa ei sovelleta. HE-luonnoksessa on mainittu rekisteröidyn suostumuksen (a alakohta) lisäksi se, että 9 artiklan 1 kohdan kieltoa ei kuitenkaan sovelleta muun muassa silloin, jos käsittely on tarpeen tärkeää yleistä etua koskevasta syystä unionin oikeuden tai jäsenvaltion lainsäädännön nojalla, edellyttäen että se on oikeasuhteinen tavoitteeseensa nähden, siinä noudatetaan keskeisiltä osin oikeutta henkilötietojen suojaan ja siinä säädetään asianmukaisista ja erityisistä toimenpiteistä rekisteröidyn perusoikeuksien ja etujen suojaamiseksi. Tämä tärkeää yleistä etua koskeva poikkeus on kirjattu yleisen tietosuoja-asetuksen 9 artiklan 2 kohdan g alakohtaan.

Koska kerätessä tietoja ehdotuksessa kuvatulla tavalla käsitellään luonnollisen henkilön terveyttä koskevia tietoja, yleensä myös biometrisiä tietoja ja mahdollisesti monia muitakin EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen 9 artiklan 1 kohdassa lueteltuja erityisiä henkilötietoryhmiä, on huolehdittava siitä, että lausunnon kohteena oleva esitys sisältää yksilöidysti ne säännökset, joilla käytännössä turvataan rekisteröidyn perusoikeuksia ja etuja. Ehdotuksen ymmärrettävyyden kannalta voisi olla eduksi, että siihen sisällytettäisiin myös artiklaviittaus, josta ilmenisivät kaikki tietosuoja-asetuksen 9

artiklan 1 kohdassa luetellut erityiset henkilötietoryhmät. Tietosuojavaltuutettu kokee toisaalta hyväksi, että HE-luonnoksen sivulla 7 on mainittu tietosuojalain 6 §, jonka 1 momentin 2 kohdan mukaan tietosuojasetuksen 9 artiklan 1 kohtaa ei sovelleta tietojen käsittelyyn, josta säädetään laissa tai joka johtuu välittömästi rekisterinpitäjälle laissa säädetystä tehtävästä. Samaten ehdotuksessa on viitattu tietosuojalain 6 §:n 2 momenttiin, jonka mukaan "käsiteltäessä henkilötietoja 1 momentissa tarkoitetussa tilanteessa rekisterinpitäjän ja henkilötietojen käsittelijän on toteutettava asianmukaiset ja erityiset toimenpiteet rekisteröidyn oikeuksien suojaamiseksi". 6 §:n 2 momentti sisältää 11-kohtaisen luettelon toimenpiteistä rekisteröityjen oikeuksien suojaamiseksi, joskaan tätä luetteloa ei ole HE-luonnokseen sisällytetty.

Kuulemiset on tarkoitus ainakin pääsääntöisesti videoida, ja koska viittomakieleen kuuluu olennaisesti kommunikointi niin käsien eleillä, kehon liikkeillä kuin kasvojen ilmeillä, kuulemiset on käytännön syistä taltioitava siten, että luonnolliset henkilöt ovat tunnistettavissa videotallenteilta. Viittomakielen visuaalisen luonteen takia näitä tallenteita ei ole mahdollista anonymisoida esimerkiksi sumennuksin menettämättä tallenteen asiasisältöä.

EU:n yleisen tietosuojasetuksen 5 artiklan 1 kohdan e alakohdassa säädetään säilytyksen rajoittamisen periaatteesta. Sen mukaan henkilötiedot on "säilytettävä muodossa, josta rekisteröity on tunnistettavissa ainoastaan niin kauan kuin on tarpeen tietojenkäsittelyn tarkoitusten toteuttamista varten; henkilötietoja voidaan säilyttää pidempiä aikoja, jos henkilötietoja käsitellään ainoastaan yleisen edun mukaisia arkistointitarkoituksia taikka tieteellisiä tai historiallisia tutkimustarkoituksia tai tilastollisia tarkoituksia varten 89 artiklan 1 kohdan mukaisesti edellyttäen, että tässä asetuksessa vaaditut asianmukaiset tekniset ja organisatoriset toimenpiteet on pantu täytäntöön rekisteröidyn oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi". Luonnosta hallituksen esitykseksi olisi mahdollista täydentää arviolla siitä, olisiko videotallenteista mahdollista laatia viimeistään arkistointivaiheessa anonymisoidut transkriptiot. Tämä mahdollistaisi tiedon jakamisen kuurojen ja viittomakielisten henkilökohtaisista kokemuksista tekstimuodossa ja ainakin joissain tapauksissa myös siten, etteivät tallenteilla esiintyneet tai mainitut henkilöt olisi niistä tunnistettavissa. Tämä palvelisi asiakirjajulkisuuden toteutumista. Lisäksi arvioita siitä, millä perusteella nimenomaan videomuotoisten tallenteiden arkistointi on välttämätöntä vai voisiko arkisto olla pelkästään tekstimuotoinen, on mahdollista kehittää. Tältä osin saattaisi olla kuitenkin vielä hyvä selvittää kuurojen ja viittomakielisten yhteisöjen omat toiveet ja näkemykset siitä, missä formaateissa tiedot olisi arkistoitava, ellei tätä asiaa ole jo selvitetty. Toisaalta on kuitenkin huomioitava arkistolain 8 §, jonka mukaan arkistolaitos määrää, mitkä asiakirjat tai asiakirjoihin sisältyvät tiedot säilytetään pysyvästi. Arkistolain 13 §:ssä säädetään lisäksi, että asiakirjat, joita ei ole määrätty pysyvästi säilytettäväksi tulee hävittää niille määrätyn säilytysajan jälkeen siten, että tietosuojaa on varmistettu. Sihteeristöllä ei siten vaikuttaisi olevan arkistoinnin suhteen itsenäistä asemaa, vaan tiedonhallintayksikköinä olisivat ehdotuksen mukaan valtioneuvoston kanslia ja oikeusministeriö. Arkistonmuodostajana toimisi ehdotuksen mukaan valtioneuvoston kanslia, ja asiakirjat arkistoitaisiin Kansallisarkistoon.

Tietosuojavaltuutettu pitää myönteisenä sitä, että HE-luonnoksessa on käsitelty myös niitä tilanteita, joissa rekisteröity on pyytänyt henkilötietojensa kuten kuulemistilanteesta kuvatun tallenteen poistamista yleisen tietosuojasetuksen 17 artiklan ("oikeus tulla unohdetuksi") nojalla.

Ehdotuksessa on avattu yksityiskohtaisesti tilanteeseen soveltuvat lainkohdat ja se lähtökohta, ettei viranomaisen laatimia tai viranomaiselle annettuja asiakirjoja poisteta ennen säilytysajan päättymistä, minkä jälkeen asiakirjat saattavat lisäksi kuulua arkistoitavaan aineistoon. Toisaalta sihteeristöllä vaikuttaisi silti olevan ehdotuksen mukaan mahdollisuus päättää olla hyödyntämättä loppuraportissaan tietoja, joiden poistamista on pyydetty. Ennen sihteeristön työn päättymistä sillä vaikuttaisi ehdotuksen mukaan olevan myös mahdollisuus esimerkiksi rekisteröidyn pyynnöstä poistaa tallenteita tai niiden osia. Tietosuojavaltuutettu pitää toivottavana, että rekisteröidyn oikeuden tulla unohdetuksi voisi toteuttaa mahdollisimman laajalti, vaikka kyseessä onkin toisaalta punnintatilanne poisto-oikeuden ja yleisen edun mukaisen tiedonkeruun välillä.

Tietosuojavaltuutettu yhtyy esitysluonnokseen sen korostaessa, että kerättävien tietojen salassapidosta ja suojaamisesta on huolehdittava asianmukaisesti. Tässä yhteydessä on hyvä kiinnittää huomiota myös yleisen tietosuojasetuksen 25 artiklasta ("sisäänrakennettu ja oletusarvoinen tietosuojaja") ja 32 artiklasta ("käsittelyn turvallisuus") seuraaviin velvoitteisiin tarvittavien suojatoimien sekä riskiä vastaavan turvallisuustason varmistamiseksi.

Heino Mari
Tietosuojavaltuutetun toimisto